

СУТНІСТЬ БУДІВЕЛЬНИХ ПОСЛУГ ЯК ОБ'ЄКТА МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ

THE ESSENCE OF CONSTRUCTION SERVICES AS AN OBJECT OF INTERNATIONAL TRADE

У статті визначено, що з підвищенням рівня виробництва, зміною його структури, з розвитком науки і техніки сфера послуг стає основною частиною валового національного продукту. Розглянуто основні теоретичні підходи до визначення послуг як економічної категорії та отримано висновок, що послуги – це процес, тобто діяльність або набір дій, спрямовані на задоволення потреб замовника. Досліджено основні характерні ознаки міжнародного ринку будівельних послуг, включаючи наявність стійкого попиту та пропозиції, значний обсяг і частоту угод, діяльність спеціалізованих фірм-постачальників будівельних послуг як особливого товару. Розглянуто існуючі класифікації будівельних послуг (Стентона і Джаджа, COT, ООН, Шелпа). Визначено, що саме остання класифікація підкреслює специфіку будівельних послуг, їх капіталомісткість, зв'язок з інвестиційними ресурсами, з одного боку, та тісний зв'язок з торгівлею, причому як самими послугами, так і матеріальними об'єктами, а також з торгівлею технологіями. Отримано висновок, що сучасні процеси глобалізації економіки сприяють тому, що міжнародна торгівля послугами все більше демонструє тенденції, які дозволяють розширити географічне охоплення світових ринків і підвищити комплексність задоволення потреб замовників. Це обумовлює подальші дослідження сучасного стану ринку будівельних послуг з метою визначення місця українських експортерів на ньому.

Ключові слова: послуги, будівельні послуги, міжнародна торгівля, глобалізація, класифікація будівельних послуг.

Актуальність проблеми. Сьогодні торгівля послугами є одним з найбільш динамічно зростаючих секторів сучасної світової торгівлі. Сама світова економіка за двадцять століття перетворилася з індустріальної економіки в економіку послуг. Ця трансформація – цілком закономірний процес, обумовлений поступальним рухом продуктивних сил, результати якого конкретизуються в постійному зростанні продуктивності праці та інших факторів виробництва. Як колись підвищення ефективності аграрного виробництва стало основою для перетікання ресурсів з первинного, аграрного, сектора в сектор вторинний, індустріальний, так і науково-технічний прогрес у цих секторах протягом минулого століття послужив, у свою чергу, потужним джерелом розвитку третинного сектора, або сфери послуг. Не менший вплив на розвиток торгівлі послугами зробили зміни в структурі суспільних потреб і, отже, попиту. З підвищенням рівня виробництва, зміною його структури, зі зростанням добробуту населення, з розвитком науки і техніки та підвищенням освітнього і культурного рівня споживача потреби і виробництва, і населення виходять все далі за межі речового виробництва, і сфера послуг стає все більш і більш значущою складовою частиною валового національного продукту. Це актуалізує питання вивчення місця і ролі будівельних послуг у світовій економіці і, насамперед, осмислення самої цієї економічної категорії як суб'єкта міжнародної торгівлі.

Аналіз останніх наукових досліджень. Теоретико-методологічні та організаційні аспекти щодо формування, функціонування й розвитку ринку послуг у світовій економіці вже тривалий час перебувають у полі зору зарубіжних дослідників-економістів: Є. Авдокушина, І. Балабанова, Є. Будрина, Є. Данилової, І. Дюмулена, В. Капустіної, А. Криканова, К. Семенова, А. Тедеева, В. Фомічова, Дж. Белла, Е. Ван Дузер, Дж. Гелбрейта, Д. Джоббера, П. Друкера, М. Кастельса, К. Кларка, С. Коена, Ф. Котлера, Дж. Б. Куїнна, Дж. Ланкастера, І. Іванова, І. Успенського, В. Є. Рибалкіна, Н. Н. Тарасенко, Дж. Шумпетера та ін. У вітчизняній економічній літературі в основному досліджуються окремі аспекти міжнародної торгівлі послугами, які відображені в працях Т. М. Циганкової, А. М. Поручника, В. Т. П'ятницького, О. І. Рогача, А. П. Румянцева, В. Р. Сіденка, С. В. Сіденко, О. К. Скаленка, В. А. Степаненка, А. С. Філіпенка та ін. Отримані опрацювання становлять теоретичну та методологічну основу для проведення цього дослідження. Високо оцінюючи

внесок названих вище вчених и отримані ними результати дослідження, слід констатувати, що визначення сутності будівельних послуг у системі міжнародної торгівлі в глобалізованому світі є недостатньо дослідженим.

Таким чином, **метою дослідження** є визначення сутності та змісту будівельних послуг як об'єкта міжнародних торговельних потоків.

Виклад основного матеріалу. Послуги – це специфічний товар, найчастіше невідчутний. На відміну від товарів у речовій формі, їх не можна накопичувати, складувати і реалізовувати в міру необхідності. У той же час послуги присутні практично скрізь, супроводжуючи будь-яку діяльність, являючи собою досить складне суспільне явище, яке тією чи іншою мірою розглядається представниками різних наук: економіки, права, маркетингу, менеджменту і т.д. Вважається, що сам термін «послуга» вперше ввів у науковий обіг французький економіст Ж.-Б. Сей у 1803 році у своїй роботі «Трактат з політичної економії» [1]. Він вважав, що послуги надають не тільки люди, а й речі, сили природи.

Так само проблеми вивчення послуг торкався К. Маркс, на думку якого, існували два трактування терміна «послуги»: широке – базувалося на тому, що результати праці, призначені не для власного споживання, можуть виступати в різних формах і задовольняти різні потреби інших людей, підприємств, держави, країн, надаючи тим самим їм послугу. На погляд автора, такий підхід не тільки дуже загальний, а й не розкриває економічної сутності цього поняття. У вузькому сенсі Маркс виділяв як послугу діяльність, що набуває предметно-речової форми і не може бути річчю, окремою від виконавця цієї послуги. Отже, за трактуванням Маркса, послуга являє собою особливу споживчу вартість, оскільки вона корисна як діяльність [2]. Цінність цього визначення, на думку автора, полягає в розділенні послуг і предметно-речових об'єктів.

Інший вчений, Крістофер Робертс, аналізуючи поняття «послуга», зазначає, що послуги мають нематеріальний характер і являють собою певну діяльність, що включає такі найстаріші види діяльності, як навчання, будівництво, та новітні, до яких можна віднести, наприклад, комунікаційні або консалтингові послуги [3].

Проте можна знайти і визначення послуг як продукту (корисного результату) або змішані визначення поняття «послуги». Наприклад, автори освітнього модуля «Measuring Trade in Services», підготовленого в рамках СОТ у співпраці з низкою інших міжнародних організацій, вважають, що термін «послуги» покриває широкий спектр невлених і гетерогенних продуктів та видів діяльності [4]. Автор вважає, що подібне змішування не є коректним, оскільки не відповідає ні економічній, ні правовій сутності послуг як суспільного явища.

Необхідно також розмежовувати послуги і трудову діяльність. Зокрема, Я. Ф. Фатхутдінов зазначає, що послуга являє собою ту же працю, яка виражається в особливій формі: діяльності, що має корисний ефект [5]. На думку автора, це визначення досить точно відображає поняття «послуги» в тому сенсі, що послуга має корисний ефект діяльності. Проте автор абсолютно не згоден з цим визначенням у частині змішування понять діяльності, наданої в процесі надання послуг, і праці, оскільки правова і економічна природа послуг і праці як діяльності в рамках трудових відносин між працівником і роботодавцем є різною.

У свою чергу, Р. І. Хасбулатов, зазначаючи, що послуга – це дія (або поведінка) певної споживчої вартості, що виражається в корисному ефекті, який задовольняє людську потребу в момент реалізації споживчої вартості, далі суперечить своєму ж визначенню, стверджуючи, що «послуга виявляється або у речовій (товарній), або в неречовій формі реалізації [6]». Тим часом діяльність або поведінка ніяк не може проявлятися в речовій формі. Реалізація чого-небудь взагалі є не річчю, а процесом. У речовій або неречовій формі може виявлятися тільки результат послуги як діяльності або дій.

Отже, можна зробити висновок, що послуги – це процес, тобто діяльність або набір дій, спрямовані на задоволення потреб замовника. Послуги не слід змішувати з результатами, що можуть як бути опосередкованими в певній матеріальній формі, так і не мати ніякої матеріальної форми. Ступінь втілення результату послуг як певного роду діяльності у матеріальній формі залежить від виду послуг. Специфіка будівельних послуг, насамперед, втілюється саме в тісному зв'язку цього виду послуг з матеріальним результатом, що зумовило особливу правову форму, яка в окремих правових системах, включаючи українську, опосередковує поставку будівельних послуг – договору виконання робіт або договору підяду. У теорії і практиці зарубіжних країн та міжнародних організацій використовуються обидва терміни. Так, наприклад, термін «роботи» зустрічається в документах ЄЕК ООН,

ОЕСР, ЄС та ін., термін «послуги» – в документах СОТ тощо. Тим часом, роботи і послуги є настільки близькими поняттями навіть за правовою природою, а їх економічний зміст як видів економічної діяльності і як об'єктів торгівлі практично ідентичний, що дозволяє автору зробити висновок про доцільність поєднання цих понять з метою вивчення будівельних послуг як об'єкта міжнародної торгівлі.

Вартість будівельних послуг включає всі товари і послуги, використані як споживаний ресурс у процесі надання будівельних послуг, а також інші виробничі витрати і операційний прибуток, одержуваний власниками будівельного підприємства [7]. Це дозволяє при аналізі динаміки міжнародної торгівлі будівельних послуг користуватися двома незалежними один від одного джерелами статистичної інформації:

1) мікрорівнева статистика – дані про зарубіжні продажі і приплив замовлень будівельних компаній, що збираються галузевими асоціаціями (наприклад, «European International Contractors» – «EIC») або редакціями галузевих періодичних видань (Engineering News – Record), на базі опитувань самих підрядних фірм;

2) макрорівнева статистика – дані про експорт та імпорт будівельних послуг на базі національних платіжних балансів.

Слід зазначити, що нині міжнародному ринку будівельних послуг притаманні всі характерні ознаки ринку взагалі, включаючи наявність стійкого попиту та пропозиції, значний обсяг і частоту угод, діяльність спеціалізованих фірм-постачальників будівельних послуг як особливого товару. Діяльність будівельної фірми як постачальника послуг передбачає координацію досить складної системи окремих товарних ринків і міжгалузевих зв'язків, що виникають у процесі створення нового технологічного комплексу.

Необхідно відзначити, що будівельним послугам властиві всі особливості інвестиційних товарів. Так, на відміну від товарів широкого вжитку, вони схильні до вторинного попиту, тобто їх закупівлі визначаються попитом на кінцеву продукцію, виробництво якої підпорядковане стандартизації і жорстким вимогам до якості та надійності. Продаж будівельних послуг здійснюється фахівцями, які володіють як технічними, так і комерційними знаннями.

Інша суттєва особливість функціонування ринку пов'язана з винятковою роллю джерел фінансування проектів. Збут такого дорогого товару, як сучасне підприємство чи велике будівництво часто вимагає державної та / або міжнародної фінансової підтримки. Так, успіх великих міжнародних будівельних компаній обумовлений їх здатністю до пошуку кредитора для замовника. Платоспроможність покупця і наявність у нього доступу до зовнішніх джерел фінансування – важливий критерій вибору підрядниками оптимального сегменту ринку.

Для повноти дослідження поняття і суті будівельних послуг як об'єкта міжнародної торгівлі необхідно розглянути класифікацію будівельних послуг. До перших спроб класифікації послуг можна віднести роботи Стентона і Джаджа, видані в 1960-х роках. Зокрема, Стентон розподіляв послуги (їм розглядалися послуги, що надаються на комерційній основі) на десять груп, що включають:

- 1) послуги з надання житла;
- 2) обслуговування домогосподарств (ремонт житла, догляд за ландшафтом, прибирання житлових приміщень та ін.);
- 3) відпочинок та розваги;
- 4) індивідуальне санітарно-гігієнічне обслуговування (прання, суха чистка, косметичні послуги та ін.);
- 5) медичні та інші послуги охорони здоров'я;
- 6) приватну освіту;
- 7) послуги в сфері бізнесу та інші професійні послуги (правові, бухгалтерські, консультаційні та ін.);
- 8) страхові та фінансові послуги;
- 9) транспортні послуги;
- 10) послуги в сфері комунікацій.

Світовою організацією торгівлі (СОТ) використовується класифікація секторів сфери послуг, яка виділяє сектор будівельних і пов'язаних з ним послуг, до складу яких включаються: загальнобудівельні роботи у зведенні будинків, загальнобудівельні роботи в цивільному будівництві, монтажні та складальні роботи, оздоблювальні роботи та інші. Тому не випадково, що в міжнародній практиці з розвитком системи національних рахунків і статистики платіжних балансів зовнішня торгівля продук-

цією капітального будівництва стала враховуватися за особливою статтею «послуги» (значного поширення це набуло з початку 90-х років XX століття). Так, згідно з методикою статистичного обліку міжнародної торгівлі послугами, розробленою Відділом статистики Економічної і соціальної ради ООН (ЕКО СОС) у співпраці з Європейською комісією, ОЕСР, МВФ, ЮНКТАД і СОТ, стаття «будівельні послуги» включає роботу по спорудженню будівельних об'єктів та монтажу обладнання, яка виконується працівниками підприємства за межами території, на якій це підприємство знаходиться [8]. Будівельні послуги охоплюють всі товари і послуги, які є складовою частиною контрактів на будівництво, включаючи підготовку будівельного майданчика, зведення будівель, цивільні інженерні послуги, монтаж і складання техніки, а також інші будівельні послуги, такі як оренда обладнання з оператором для спорудження або знесення будівель або роботи по зовнішній обробці будівель. Сюди також включаються ремонтні роботи, пов'язані з будівництвом. Тим самим в зарубіжній літературі фактично проводиться знак рівності між торгівлею об'єктами капітального будівництва та торгівлею будівельними послугами, тобто у складі будівельних послуг враховується вартість будівельних матеріалів, розрізненого і комплектного устаткування, використаного при будівництві об'єкта.

Таким чином, в результаті аналізу наявні у сучасній зарубіжній і вітчизняній економічній теорії класифікації послуг в цілому можна звести до таких найбільш поширених критеріїв:

1) за споживачами послуг: послуги споживачам, які купують послуги для особистих потреб; послуги бізнесу; послуги у виробничій сфері. Однак, на думку автора, подібна класифікація в застосуванні до будівельних послуг не є ілюстративною, тому що споживачем можуть виступати як громадяни, так і бізнес і виробництво;

2) за ступенем зв'язку з матеріальними об'єктами: послуги в тісному зв'язку з матеріальними об'єктами; послуги, що мають певний зв'язок з матеріальними об'єктами; ніяк не пов'язані з матеріальними об'єктами. За цією класифікацією будівельні послуги, очевидно, відносяться до першого виду;

3) за ступенем безпосередньої участі особи, яка надає послуги, у виробництві послуги і за ступенем контакту її з замовником: послуги, що базуються в основному на діяльності самого замовника; послуги, що базуються в основному на використанні різного роду технічних пристосувань. За такої класифікації будівельні послуги можна скоріше віднести до другого виду, проте ця класифікація видається в цілому занадто обмеженою і неілюстративною, оскільки деякі послуги можуть відноситися до обох видів;

4) за ступенем професіоналізму постачальників послуг: професійні послуги; непрофесійні (не потребують спеціальної підготовки). Однак, на думку автора, в міру ускладнення будівельного процесу зростають і вимоги до професійної підготовки постачальників послуг, і кордони між видами послуг за цією класифікацією мають тенденцію до поступового розмивання;

5) за метою отримання прибутку: некомерційні (благодійність, соціальні послуги тощо); комерційні (банківські, транспортні, будівельні та ін.). Будівельні послуги відносяться до другої категорії.

Найбільший інтерес, на думку автора, становить класифікація, запропонована в 1980-х роках Р. Шелпом, суть якої полягала в групуванні послуг за трьома категоріями, залежно від виду їх поставки (реалізації) [9]:

- 1) послуги, пов'язані з інвестиціями;
- 2) послуги, пов'язані з торгівлею;
- 3) послуги, пов'язані з інвестиціями і торгівлею.

За цією класифікацією, будівельні послуги є яскраво вираженими представниками третього виду. Більше того, така класифікація, на думку автора, підкреслює специфіку будівельних послуг, їх капіталомісткість, зв'язок з інвестиційними ресурсами та тісний зв'язок з торгівлею, причому як самими послугами, так і матеріальними об'єктами, які, по-перше, становлять матеріальну базу для реалізації будівельних послуг (будівельні матеріали, обладнання), по-друге, є результатами послуг (торгівля об'єктами нерухомості), а також з торгівлею технологіями (цей зв'язок нині зміцнюється в міру ускладнення будівельного процесу, «екологізації» будівництва та інших моментів, пов'язаних з інноваціями в будівництві).

Висновки та пропозиції. В результаті проведеного дослідження сутності будівельних послуг як об'єкта міжнародної торгівлі можна сформулювати авторське бачення цієї категорії, а саме це вид економічної діяльності, який одночасно є об'єктом торгівлі, пов'язаний з інвестиційними ресурсами, з одного боку, і з матеріальним результатом будівельних послуг і торгівлею цими результатами (нерухомістю), з другого боку. Слід зазначити, що сучасні процеси глобалізації економіки сприяють то-

му, що міжнародна торгівля послугами все більше демонструє тенденції, які дозволяють як розширити географічне охоплення світових ринків, так і підвищити комплексність задоволення потреб замовників. Це обумовлює подальші дослідження сучасного стану ринку будівельних послуг з метою визначення місця українських експортерів на ньому.

Список використаної літератури

1. Сэй Ж-Б. Трактат по политической экономии / Ж-Б. Сэй. – М. : Дело, 2000. – 68 с.
2. Маркс К. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. – 2-е изд. – 1962. – Т. 26, ч. 1. – С. 413.
3. Roberts, C. Trade in services. Lecture series autumn 2006. Publications of Institute for European Studies. Brussels, 2006.
4. Measuring trade in services. A training module produced by WTO/OMC in collaboration with the Interagency task force on statistics of international trade in services. The World Trade Organization publications. March, 2006.
5. Фатхутдинов Я. Ф. Законодательство и судебная практика по некоторым видам бытового обслуживания / Я. Ф. Фатхутдинов. – М. : Изд-во Казанского ун-та, 1983. – С. 9.
6. Хасбулатов Р. И. Деловой и туристский секторы в современной международной торговле / Р. И. Хасбулатов // Мировая экономика и международно-экономические отношения : [учебник]. – М. : Гардарики, 2006. – С. 370.
7. Manual on statistics of international trade in services. United Nations Department of Economic and Social Affairs, Statistics Division. Statistical Papers Series M, № 86. ST/ESA/STAT/SER.M/86. – Geneva, Luxembourg, New York, Paris, Washington, D.C., 2002. – P. 41–43.
8. Руководство по статистике международной торговли услугами. ООН, Департамент по экономическим и социальным вопросам, Статистический отдел. Статистические документы, серия № 86. Женева, Люксембург, Нью-Йорк, Париж, Вашингтон, 2004. – New York. – С. 47.
9. Shelp, R. K. Beyond industrialization: ascendancy of the global service economy. New York: Praeger Publishers, 1981.

References

1. Sey, Zh-B. (2000)Traktat po politicheskoy ekonomii. Moscow: Delo, 68 s.
2. Marks, K., Engels, F. (1962) Soch. 2-e izd. T. 26. Ch. 1, s. 413.
3. Roberts, C. (2006) Trade in services. Lecture series autumn. Publications of Institute for European Studies. Brussel.
4. Measuring trade in services. (2006) A training module produced by WTO/OMC in collaboration with the Interagency task force on statistics of international trade in services. The World Trade Organization publications. March.
5. Fathutdinov, Ya. F. (1983) Zakonodatelstvo i sudebnaya praktika po nekotoryim vidam bytovogo obsluzhivaniya. Moscow: Izd-vo Kazanskogo universiteta, s. 9.
6. Hasbulatov, R. I. (2006) Delovoy i turistskiy sektory v sovremennoy mezhdunarodnoy trgovle. In: Mirovaya ekonomika i mezhdunarodno-ekonomicheskie otnosheniya. Moscow: Gardariki, s. 370.
7. Manual on statistics of international trade in services (2002). United Nations Department of Economic and Social Affairs, Statistics Division. Statistical Papers Series M, № 86. ST/ESA/STAT/SER.M/86. Geneva, Luxembourg, New York, Paris, Washington, D.C., p. 41–43.
8. Rukovodstvo po statistike mezhdunarodnoy trgovli uslugami. (2004) OON, Departament po ekonomicheskim i sotsialnyim voprosam, Statisticheskii otdel. Statisticheskie dokumentyi, seriya № 86. Zheneva, Lyukseburg, New York, Parizh, Vashington, s. 47.
9. Shelp, R. K. (1981) Beyond industrialization: ascendancy of the global service tconomy. New York: Praeger Publishers.

Aliiev Ruslan

THE ESSENCE OF CONSTRUCTION SERVICES AS AN OBJECT OF INTERNATIONAL TRADE

The article stipulates that service industry is becoming more and more significant part of the gross national product due to increasing production levels, changes in its structure and the development of science and technology. The main theoretical approaches to defining services as an economic category are studied; the conclusion is drawn that service is a process, activity or set of actions aimed at meeting the needs of a customer. The basic characteristic features of international construction market are studied, including the

availability of sustainable demand and supply, significant volume and frequency of transactions and the activities of specialized companies-suppliers of construction services as a special commodity. The existing classification of construction services (Stanton and Dzhadts, WTO, UN, Shelp) is examined. It is determined that the latter classification emphasizes the specifics of construction services, their capital intensity, connection with investment resources on the one hand, and a close relationship with trade, both of services and material objects, as well as technology trade, on the other. A conclusion is made that the current processes of economic globalization contribute to the fact that international trade in services is increasingly showing trends that allow to expand geographical coverage of world markets and increase the complexity of meeting the needs of customers. This provides grounds for further research of the current state of construction market to determine the place of Ukrainian exporters in it.

Keywords: *services, construction services, international trade, globalization, classification of construction services.*